

Кібік О.М

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної економіки Одеської національної юридичної академії
E-mail: kibik@ukr.net*

Суворова О.Л.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної економіки Одеської національної юридичної академії
E-mail: prav_inf@nla.od.ua*

Голодницький О.Г.

*аспірант кафедри економіки
підприємства і підприємництва Одеського національного морського університету,
директор ДП «Дельта-лоцман»
E-mail: office@delta-pilot.ua*

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ТРАНСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛА

Анотація. Досліджено підходи до визначення понять «економічна безпека держави» та «економічна безпека підприємства», розглянуто проблеми й основні особливості забезпечення економічної безпеки держави та його підприємств, розроблено певні рекомендації з підвищення економічної безпеки підприємств.

Ключові слова: економічна безпека держави, економічна безпека підприємства, функції системи забезпечення економічної безпеки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Завжди існувала проблема захисту економічних інтересів людини, суспільства і держави. На етапі зародження людської цивілізації ця проблема була важливим державоутворюючим чинником. Згодом необхідність забезпечення безпеки обумовлювала тенденції розвитку державних та правових інститутів. В сучасних умовах економічна безпека в системі національної безпеки займає центральне місце, так як створює підґрунтя для досягнення безпеки в інших сферах (від воєнної до інформаційної, на макро- та на мікрорівні, включаючи безпеку особистості). Національна економіка є розгалуженим, збалансованим комплексом. Основними структурними елементами економічної безпеки, які доцільно застосувати при подальшому аналізі економічної безпеки України, є такі: сировинно-ресурсна безпека, енергетична безпека, фінансова безпека, соціальна безпека, інноваційно-технологічна безпека, продовольча безпека, зовнішньоекономічна безпека.

Відповідно держава повинна забезпечувати безпеку та пропорційність розвитку господарства, зберігати або знов створювати структуроутворюючі виробництва, забезпечувати їх захист від руйнівної зовнішньої дії, сприяти поліпшенню структури економіки і підвищенню її ефективності. Головна мета управління економічною безпекою держави, кожної галузі та суб'єкта господарювання полягає в тім, щоб гарантувати їхнє стабільне та максимально

ефективне функціонування тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому.

Транспортний комплекс є важливою складовою в структурі світової економіки і національних економічних систем. Вказані моменти дозволяють визначити транспортну галузь як структуроутворююче виробництво, що значною мірою визначає конкурентоспроможність національної економіки. Україна має колосальний транзитний потенціал, що за умови ефективного використання може значно позитивно вплинути на рівень економічної безпеки нашої держави або навпаки.

Відповідно для цієї галузі вкрай важливим є забезпечення безпечного функціонування та розвитку.

Для визначення кола проблем економічної безпеки сучасної України та її транспортного потенціалу слід, в першу чергу, здійснити детермінацію безпеки в цілому, та економічної безпеки, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему безпеки з давніх часів вивчали філософи, економісти і політики, серед яких - Демокрит, Аристотель, Платон тощо. Значну увагу безпеці сучасного суспільства приділили В. Парето та А. Богданов.

Економічна безпека — одна з базових складових сучасної національної безпеки. Саме цим пояснюється досить ретельна увага сучасних політиків, практиків і вчених до розробки теоретичних основ, а також методик розрахунку та аналізу економічної безпеки [2, 3].

Проблеми економічної безпеки розглядаються в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Найбільш повний та систематизований виклад цих питань міститься в Концепції економічної безпеки України, підготовленої Інститутом економічного прогнозування НАН України під керівництвом В. Гейця [4]. Різним аспектам створення умов безпечного розвитку на мікроекономічному рівні й зокрема розробці концепції економічної безпеки підприємства присвячені роботи Г. Козаченка, Г. Пономарьова,

Д. Ковальова, А. Кириєнка, Б. Валуєва, Т. Кузенка та багатьох інших.

З точки зору законодавчого визначення безпека розглядається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [1].

Термін «економічна безпека» трактується як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливим умова розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [5].

Розвиваючи ідею захисту національних інтересів, слід апелювати до думки вчених [3], які розглядають економічну безпеку як наслідок глобалізації.

Отже, дослідження проблем економічної безпеки України безперечно зайняло в даний час провідне місце в роботі українських науково-дослідних та аналітичних центрів.

Однак, сьогодні ряд важливих питань теоретичного і концептуального характеру залишаються нерозв'язаними і дискусійними. Крім того, багато проблем є невирішеними стосовно особливостей безпечного функціонування галузей та окремих суб'єктів господарювання.

Метою даного дослідження є визначення характерних рис, проблем та перспектив розвитку сучасної системи економічної безпеки України та її транспортних підприємств, що характеризує стан, здатність і можливості протидіяти деструктивним чинникам, незалежно від середовища їхнього виникнення - внутрішнього чи зовнішнього.

Вклад основного матеріалу дослідження. Під економічною безпекою варто розуміти стійкість економіки до зовнішніх та внутрішніх суттєвих впливів (часто шокового характеру) в політичному та економічному аспектах, тобто можливість не допускати такі впливи або мінімізувати їх наслідки на макрорівні. Економічна безпека будь-якої країни має досить складну внутрішню структуру [7], оскільки повинна поєднувати такі елементи: економічна незалежність, стабільність і стійкість національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу.

В основі підвищеної уваги до проблеми економічної безпеки України лежать об'єктивні процеси і явища, що відбуваються в національній економіці та українському суспільстві, глобальній економіці та міжнародних економічних відносинах. До найбільш важливих з них відносяться наступні.

Економічні процеси 90-х рр. в Україні своєю головною метою мали реформування власності та контроль над національними природними ресурсами і матеріальною базою суспільного виробництва. Для швидкого досягнення цієї мети під час приватизації ефективним засобом було визначено руйнування державної системи управління, так як саме держава була основним власником власності на умови і засоби виробництва. Це призвело до того, що економічні реформи носили переважно руйнівний, а не творчий характер. Україна встановила своєрідний

рекорд тривалості та глибини економічного спаду в мирний час [7].

Проблема економічної безпеки України поступово з декларативної і кон'юнктурної стала перетворюватися на питання практичної економічної політики держави. Це було поштовхом для проведення нових досліджень та розробки практичних підходів до забезпечення національної безпеки в різних сферах, в тому числі безпеки фінансово-господарської діяльності транспортних підприємств.

Сучасні суб'єкти господарювання України зацікавлені в закріпленні свого становища в умовах ефективного ринку, при вдосконаленні законодавчої бази підприємництва, захисту особи, майнових прав, іншими словами, в реалізації державою своїх принципів завдань забезпечення економічної безпеки фінансово-господарської діяльності.

Глобалізація світової економіки і міжнародних виробничих відносин обумовлює необхідність збереження національно-державної форми організації економічних систем. Українське підприємство, отримавши пряий вихід на світові ринки, у багатьох випадках стикається не просто з окремими конкурентними компаніями, а з державно-монополітичними структурами, протистояти яким поодиноці воно виявляється нездатним.

В процесі глобалізації загострюється проблема національних інтересів та економічної безпеки держави. Про це свідчать такі тенденції: здійснення в явних і прихованих формах державної підтримки національного бізнесу на світових ринках; розширення та збільшення числа зон національних інтересів провідних країн світу, в першу чергу США; активне дослідження проблем забезпечення безпеки національних інтересів закордонними політологами та економістами [5].

Важливою умовою досягнення економічної безпеки України в такій ситуації є макроекономічна стабілізація при ефективній зайнятості й структурній збалансованості економіки, а також збереження балансу позитивних тенденцій в соціально-економічній системі. Поряд з цим, в трансформаційній економіці проблеми економічної безпеки суттєво загострюються.

На сучасному етапі, коли створені ринкові правові й організаційні інститути, виявляються причини, через які економіка не працює в ринковому режимі, а по ряду показників не виходить із трансформаційної депресії. Проблема полягає в тому, що на сьогоднішній день інституціональна трансформація ще не завершена. Інституційні принципи передбачають розгляд економічної безпеки як органічного системного еволюціонуючого цілого, а не як статичного механізму. Економіка держави — це відкрита і еволюціонуюча система, що існує в умовах природного середовища, підвладна технологічним змінам і залучена в різноманітні стосунки. В рамках інституціоналізму значна увага повинна приділятися «розумінню» функціонування національного господарства. Інституціоналізм передбачає визнання особливого значення складності, мінливості і невизначеності економічного середовища, що є актуальним для сучасних умов функціонування. Центральна проблема

інституційного аналізу - це організація і контроль економіки, або, інакше кажучи, формування і реформування її владної структури. Включення в сферу аналізу влади передбачає врахування структур і чинників, які впливають на інтереси суб'єктів господарювання у сфері забезпечення економічної безпеки. Інституціоналізм дозволяє сформувати цілісну систему, враховуючи раніше ігноровані чинники. Так, мети економічної поведінки не відповідають система цінностей і пріоритетів економічних агентів та відповідно процес їхньої мотивації. Це є суттєвою інституціональною проблемою, яка в свою чергу створює передумови для стану економічної, політичної та інституціональної незахищеності нашої країни.

Шляхи виходу із даної ситуації не можуть мати короткострокових рішень, так як інститути економічної поведінки є досить інерційними. Головне - це усвідомити нелінійність перехідних процесів, до якої необхідно пристосуватися управлінцям, що звикли до лінійного мислення.

Це можна розуміти як заклик до оперативних і нестандартних рішень і дій щодо запобігання кризи економічної безпеки країни, перш за все, з боку держави та інститутів - норм, механізмів, правил поведінки.

Нестандартні рішення мають прийматися власниками і керівниками підприємств, що мають стратегічне значення для економіки України. Серед таких підприємств безумовно важливе місце посідають транспортні.

За останні десятиліття істотні перетворення в світовій транспортній індустрії були обумовлені зростанням міжнародного товарообміну і торгівлі, розробкою нових стратегій розвитку промислових підприємств в окремих регіонах, організаційними і технологічними перетвореннями на транспорті, інноваціями у всіх галузях економіки, правовими, організаційними і управлінськими інноваціями. Крім того, актуальність вивчення питань забезпечення економічної безпеки підприємств транспорту обумовлена наявністю серйозних погроз: посиленням конкурентної боротьби, нестабільністю економічних процесів, незадовільним станом транспортних засобів, застосуванням морально застарілих і енергоємних технологій, низьким рівнем виконання договірних зобов'язань суб'єктів господарської діяльності тощо. Сучасні кризові явища і одночасний розвиток логістичних процесів обумовлюють необхідність технічної і організаційної інтеграції транспортних підприємств для забезпечення надійності взаємодії різних елементів транспортного ланцюга та підвищення рівня економічної безпеки.

Системи забезпечення економічної безпеки на транспортних підприємствах повинні виконувати адміністративно-розпорядницьку, господарсько-розпорядницьку, обліково-контрольну, організаційно-технічну, планово-виробничу, науково-методичну та інформаційно-аналітичну функції [6].

Економічна безпека забезпечується безліччю інструментів, серед яких важливе значення має стратегічний маркетинг, враховуючи його специфіку

визначати перспективні шляхи розвитку підприємства на основі аналізу внутрішніх можливостей і зовнішніх небезпек.

У всіх випадках ефективне функціонування й розвиток транспортної галузі, а, отже, і її економічна безпека, пов'язані з об'єктивним прогнозуванням потреби в транспортній продукції, тому що тільки на його основі можна здійснити раціональне завантаження наявних потужностей і визначити потреби їхнього перспективного розвитку. У сучасних умовах підприємства транспорту змушені самостійно вирішувати ці завдання, і їхні кінцеві результати багато в чому залежать від того, наскільки об'єктивно ними оцінюється рівень попиту на продукцію транспорту в різних сегментах ринків транспортних послуг.

Наступною особливістю забезпечення економічної безпеки на транспорті є те, що значний вплив на кінцеві результати роботи підприємств робить все, що пов'язане з розробкою, прийняттям і реалізацією управлінських рішень (форми й методи управління, структура управління тощо). Рішення доводиться приймати, оцінюючи широке коло альтернативних варіантів. Аналіз існуючої політики європейських транспортних підприємств продемонстрував істотну різноманітність методів прийняття господарських рішень, в тому числі відносно фінансових результатів, які значною мірою визначають рівень економічної безпеки та залежать від організаційно-правових форм і цілей управління діяльністю.

Системний підхід до розробки та прийняття рішень підприємств транспорту стосовно формування необхідного рівня фінансових результатів повинен враховувати те, що необхідно досягати таких цілей: зміна окремих ланок або усєї транспортної системи на різних рівнях (національному і міжнародному), модифікація існуючих у транспортній діяльності конкурентних активів, забезпечення ефективності інвестиційних проектів, підвищення ефективності і продуктивності транспортної діяльності тощо.

Виходячи з ролі прибутку, кожному транспортному підприємству необхідний налагоджений механізм його одержання з врахування мінливої ринкової ситуації. Основними складовими механізму формування прибутку повинні бути концепція ринку, що обслуговує портове підприємство, структура надходжень та прибутку, навички й активи, гнучкість та пристосованість підприємства портової діяльності до ринкових умов. Рішення в сфері формування фінансових результатів часто можна кваліфікувати як інтуїтивні, що пов'язані з упередженістю. Тому керівники та спеціалісти підприємства надмірно враховують свій власний попередній досвід та позитивний досвід інших суб'єктів в цій сфері. Прийняття ефективного рішення можливе лише за умови оцінки всіх альтернативних можливостей, а не тільки слідування своїм «досягненнями» або традиційним поглядам. Особи, які відповідально за рішення, не повинні приймати на віру «легкодоступну» інформацію. Дуже привабливим та одночасно ризиковим є акумулювання консервативних рішень в умовах динамічності кон'юнктури транспортних ринків. Крім економічних і організаційних особливостей існують також політичні (особливо суттєві

для морського, залізничного, трубопровідного тощо), які необхідно враховувати в процесі економічного обґрунтування розвитку й забезпечення економічної безпеки підприємств різних видів транспорту. Це стосується, у першу чергу, виконання міжнародних норм і правил, що істотно впливає на ефективність функціонування розглянутих підприємств.

Удосконалення форм і методів управління спрямовано на забезпечення оперативності та оптимізацію прийнятих рішень і практично завжди пов'язане з удосконаленням інформаційного забезпечення. У свою чергу, удосконалення інформаційного забезпечення обумовлює різні якісні й кількісні зміни в системах управління, підвищує їхню віддачу й надійність. Зміни звичайно зачіпають не всі сторони управлінської діяльності, а тільки ті з них, які не відповідають необхідному рівню, не дозволяють здійснити ефективне функціонування виробничої системи.

Поліпшення результатів управлінської діяльності знаходить відображення в об'єктивності регульовальних впливів, їхній оперативності й оптимальності, стабільності й надійності, погодженості між собою в часі й просторі. Ці фактори дозволяють поліпшити використання й розширити можливості виробничих ресурсів і сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємств транспорту та їхньої захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз [6].

Організаційно-економічна структура управління підприємства також впливає на результати роботи підприємств транспорту, рівень їхньої економічної безпеки. Структура має відповідати меті і стратегії розвитку за умови одночасного забезпечення цілісності підприємства і самостійності його структурних підрозділів. При цьому виникає проблема адекватності фінансування і відповідальності підрозділів. Структуру підприємств пропонується будувати на принципах формування єдиного корпоративного центру і комплексу бізнес-одиниць різного ступеня підлеглості та спеціалізації. Бізнес-одиниця є самостійним, окремо керованим підрозділом підприємства, відповідальним за всю діяльність, яка необхідна для здійснення функцій, покладених на нього. Бізнес-одиниці є центрами фінансового обліку — центрами прибутку, витрат, венчур-центрами. У рамках одного підприємства формуються загальні фінансові результати, які складаються з фінансового результату окремих підрозділів — бізнес-одиниць. Управління таким підприємством є складним процесом. Внаслідок реструктуризації діяльності транспортних підприємств України сформовано їхні нові організаційні моделі, які обумовлюють особливості фінансової діяльності.

Таким чином, у сучасних умовах стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу підприємств транспорту та України в цілому багато в чому залежить від наявності надійної системи економічної безпеки. Управління економічною безпекою є однією з найбільш важливих і актуальних проблем життєдіяльності. Безпека будь-якої економічної системи характеризується великою кількістю ознак стану зовнішнього і внутрішнього середовища

її функціонування, які визначають стабільність, стійкість, прогресивність функціонування та перспективи економічного зростання.

Висновки. Економічна безпека в сучасних умовах відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях. Економічна безпека асоціюється з системою засобів та заходів, що забезпечують конкурентоспроможність та економічну стабільність економічних суб'єктів.

Однак слід мати на увазі, що економічна безпека — це не тільки комплекс заходів протидії загрозам, а й здатність системи забезпечити ці заходи, гарантувати стабільність розвитку і досягнення цілей цього розвитку. Ефективна реалізація системи заходів щодо економічної безпеки можлива тільки за наявності сучасної Концепції економічної безпеки України. Виразником і гарантом захисту національних економічних інтересів в сучасних умовах повинна бути безумовно держава. Рухаючись в зазначених напрямках, Україна та її транспортний потенціал можуть вийти із зони підвищеної небезпеки, стати більш стійкими до внутрішніх та зовнішніх загроз економічної безпеки. Паралельно з цим повинні сформуватися та відпрацьовуватися механізми інвестування, ринкового державного регулювання й фінансування, прийняття економічних рішень з ринковою мотивацією.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003р. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. - № 39. — С. 351.
2. Жаліло Я.А. Безпека економічних трансформацій // Безпека економічних трансформацій. Матеріали круглого столу // Я.А. Жаліло. — К.: НІСДС, Альтерпрес, 2000. — С. 20-22.
3. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. - К.: КНЕУ, 2001. — 384 с.
4. Концепція економічної безпеки України / Ін-т екон. прогнозування, кер. проекту В.М. Геєць. — К.: Логос, 1999. — 56 с.
5. Основи економічної безпеки. (держава, регіон, підприємство, особа) / Під редакцією Є.А. Олійникова. — М.: ЗАТ “Бізнес-школа “Інтел-синтез”, 1997. — 288 с.
6. Стратегія позиціонування національного морського транспорту в глобальному транспортному ринку / Миусов М.В., Примачев Н.Т., Винников В.В., Винников С.В., Примачева Н.Н. — Одеса: Автограф, 2006. — 234 с.
7. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення // В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.

Кибик О.Н., Суворова О.Л., Голодницький А.Г.
Проблемы экономической безопасности Украины и ее транспортного потенциала.

Аннотация. Исследованы подходы к определению понятий «экономическая безопасность государства» и «экономическая безопасность предприятия», проблемы и основные особенности обеспечения экономической безопасности государства и его предприятий, разработаны конкретные рекомендации по повышению экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, экономическая безопасность предприятия, функции системы обеспечения экономической безопасности.

Kibik O.M., Suvorova O.L., Golodnickiy A.G.
Problems of Economic Safety of Ukraine and its Transport Potential

Summary. Approaches to concept definitions «economic safety of the state» and «economic safety of the enterprise» are investigated, problems and the basic features of maintenance of economic safety of the state and enterprises are considered, certain recommendations about increase of economic safety are developed.

Keywords: economic security of the state, economic security of enterprise, function of the system of providing of economic security.